

TÜRKİYE'DE EV HİZMETLERİNDE ÇALIŞAN KADINLARIN İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ SORUNLARI: İSTANBUL İLİ ANALİZİ

Didem DİREK

*İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisat Bölümü, E5 Karayolu üzeri Bakırköy 34156
İstanbul. direkdidem@gmail.com*

ÖZET

Ev hizmetleri, çalışanın kendi evi haricinde ve belirli bir ücret karşılığında yerine getirilen; temizlik yapma, çamaşır yıkama, yemek pişirme vb. günlük ev işleri demektir. Bu hizmetler çoğunlukla kadınlar tarafından yapılırken, iş güvenliği ve işçi sağlığı açısından diğer iş kollarından farklı özellikler taşıyan bir yapı arz etmektedir. Bu araştırmada, Türkiye'de, kayıt dışılık, sosyal güvencesiz çalışma, düşük ücret, düzensiz çalışma saatleri, işten çıkarmalar gibi temel sorunların yaşandığı ev hizmetleri alanında çalışan kadınlar, işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, ev hizmetlerinde çalışan kadınlar ile yapılacak derinlemesine mülakat yöntemleriyle durum ve çözüm önerileri ortaya konulacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Ev işçileri, Çalışan Kadınlar, İşçi Sağlığı, İş Güvenliği*

JEL Kodları: *J5 ve J7*

HEALTH, SAFETY, AND JOB SECURITY PROBLEMS OF DOMESTIC WORKERS: AN ANALYSIS ON ISTANBUL PROVINCE

ABSTRACT

Domestic works cover the daily tasks, such as cleaning, laundry, cooking, in exchange for money besides the own house of the worker. While women mostly undertake these services, domestic works have different characteristics in comparison with the other business lines. This

study examines the fundamental problems of domestic workers in Turkey, such as the black economy, working without social security, low payment, irregular working hours, and job dismissals from the perspective of worker's health and safety as well as job security issues. For this aim, this study will analyze the puzzle by conducting in-depth interviews with domestic workers, try to diagnose and offer solutions to their problems.

Keywords: Domestic workers, Workingwomen, Worker's health and safety, Job security

JEL Codes: J5 and J7

1. GİRİŞ

Maddi açıdan yetersizlik, özellikle her geçen gün artan sonsuz ihtiyaçlar sonucunda herkes, kendi özelliklerine uyabilecek bir iş kolunda kendine yer edinmeye başlamaktadır. Hayatını idame ettirmek ve iş hayatında bir şekilde kendine yer edinmeye çalışan ama büyük ölçüde kayıt dışı kalmış çalışanlar “ev işçileri” diğer bir deyişle “gündelikçi” kadınlardır. Ev işçileri, ellerinde herhangi bir mesleki vasıf veya eğitim bulunmadığı için belli bir ücret karşılığında, kendi evleri dışında çalışan kadınlardır.

Bu araştırmada, ev hizmetlerinde çalışan kadınların iş güvenliği ve işçi sağlığı, güvenceleri, iş kazaları, yaptıkları işin kapsamı ve içeriği, yaşadıkları sorunlar, işe giriş ve erişim süreçleri, çalışanları ile yaşadıkları sorunları ve demografik yapıları ele alınarak örnekler üzerinden ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırmada, yöntem olarak “derinlemesine mülakat ile birebir görüşme” kullanılmıştır. Birebir görüşme tekniği, araştırmaya katılan bireylerin özelliklerine ve çalışma hayatları hakkında daha detaylı veriye ulaşabilmek için tercih edilmiştir. Araştırma için 5 kadınla birebir görüşülmüştür ve her bir kadınla 15 ila 30 dakika arasında görüşmeler yapılmıştır. Yapılan bu görüşmeler ses kayıt cihazı aracılığı ile kayıt altına alınmış ve sonradan çözümlemeleri yapılmıştır. Görüşmeler kadınların çalıştığı evde, mahallerinde ve iş gidiş-dönüşleri esnasında yapılmıştır.

Ev işçilerinin mücadelesi yeni gündeme gelen bir konu olmamasına ve yıllardır “*Toz bezi değil, ev işçisiyiz*” sloganıyla görünür olma mücadelesi vermelerine rağmen bugün seslerini pek de duyurabildikleri söylenemez. Ev işçilerinin çalışma şartları tüm mücadelelerine rağmen istenen standartlara hala ulaşılmış değildir. Ev İşçileri Dayanışma Sendikası'na göre (Evid-Sen), ev işçilerinin yüzde 87'sinin kadındır. Bu durum, kadın emeğinin toplum tarafından görünmezliğine, değersizliğine ve ev içi hizmetlerin tümüyle kadınların omzuna yıkıldığını da göstermektedir. Kadınların hane içinde karşılıksız olarak harcadığı emeğin toplumda hak ettiği saygınlığa kavuşmasını, ev içi işlerin daha adil paylaşılmasını, hem de bu işi ücretli olarak yapan ev işçisi kadınların işçi olarak tanınarak yasal hakların verilmesini istenmektedir (Beyazbulut

2015). Yine ev işçilerinin en büyük sorununa baktığımızda kayıt dışı çalıştırılma olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Evde faaliyet gösterenlerin kayıtlılık durumuna göre istihdamı, 2004-2011 (15+ yaş, Bin kişi).

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam	253	242	215	216	318	393	412
Kayıtlı	248	238	212	212	312	381	396
Kayıtdışı	5	4	3	4	4	12	16

Kaynak: (Erdoğan ve Toksöz, 2013)

Tablo 1'e göre 2005 – 2011 arasındaki istatistiklere baktığımızda ev işlerinde çalışan kadınların sayısı neredeyse 2 katına çıkmıştır. Ancak aynı dönemde kayıt dışılık konusunda bir iyileşme görülmemiştir.

Gelişen dünya ve aktif iş hayatında çalışan kadın sayısı arttıkça ev hizmetlerinde çalışan kadınlara olan ihtiyaç da zamanla hızlı bir şekilde artmıştır. Aktif iş hayatına sahip olan özellikle “beyaz yaka” olarak tabir ettiğimiz çalışan kadınlar ev işlerinde yardımcılara çoğunlukla ihtiyaç duymaktadırlar.

Devletler genel olarak ev eksenli çalışanların istatistiğini tutmamaktadırlar. Aslında bu tutumun kendisi devlet eliyle kayıt dışı bir sektör yaratıldığının ve “bu emek sürecinin sermayeye peşkeş çekildiğinin göstergesi olmalıdır.” Tüm bu sebeplerden dolayı hem Türkiye’de, hem de Türkiye dışında ev işçilerinin sayısı hakkında sağlıklı bir bilgi edinmek zordur (Ev Eksenli Çalışanlar ve Mücadele, Kadınların İmecesini, 2015)

Çalışmamızın diğer bölümleri şu şekilde oluşmaktadır. Bir sonraki başlıkta araştırmamızın metodolojisine ve örneklem oluşturmasına değinilecektir. Üçüncü bölümde ev hizmetlerinin kavram ve kapsamına değinilecektir. Dördüncü bölümde mülakata katılanların demografik verileri; beşinci bölümde ise mülakata katılanların çalışma nedenleri, ailesinin işine karşı tutumu, iş bulma süreçleri ve ev hizmetlerini seçme nedenleri irdelenecektir. Altıncı bölümde ev işçilerinin çalışma koşulları, çalışan – çalıştırıcı ilişkisi, çalışma süresi ve ücret/işin kapsamı ele alınacaktır. Yedinci bölümde iş Kazaları, sosyal güvencesizlik ve hastalıklarına değinilecektir. Sekizinci bölümde ev hizmetlerinin dünyadaki ve Türkiye’deki durumuna kısaca değindikten sonra izleyen bölümde sonuç değerlendirmesi yapılacaktır.

2. MEVCUT LİTERATÜR

Ev hizmetlerinde çalışan kadınların sorunları ve güvenceleri alanında mevcut literatüre bakıldığında, çalışmanın konusu ile alakalı yeterince akademik çalışma

yapılmadığı gözlemlenmektedir. Her ne kadar ev işçileri ve onların bu mücadelesi çok daha eskiye dayansa da ev İşçileri konusu ile ilgili çalışmalar 2000’li yıllarda karşımıza çıkmaya başlamıştır.

Mevcut literatüre dönecek olursak, Fatma Fidan ve M. Çağlar Özdemir (2011) çalışmasında ev işçilerinin sorunlarını örnekler üzerinden anlatmayı amaçlamaktadır. Fidan ve Özdemir yöntem olarak odak grup çalışması ve derinlemesine mülakat tekniğini kullanırken Sinem Yıldırımalp (2014) ise Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan kadınlar hakkında olan yasal düzenlemeler ve düzenlemelerin sorunları üzerine yoğunlaşmaktadır. Fatime Güneş (2011) ise çalışmasında yoksulluk üzerinden ve metalaşan kadın emeği üzerinden konuya değinmektedir. Güneş, çalışmasında kadınların yoksullukla nasıl mücadele ettiğini analiz etmektedir. Literatüre baktığımızda ev hizmetlerinde çalışan kadınlar üzerine çalışan ve sık sık karşımıza çıkan bir diğer ismin de Oğuz Karadeniz olduğu görülmektedir. Oğuz Karadeniz (2011) çalışmalarında ağırlıklı olarak ev hizmetlerinde çalışan kadınların sosyal güvencesizliklerinden ve istihdam sorunlarından bahsetmektedir. Suğur ve arkadaşları (2008) Eskişehir ilinde yaptıkları anket çalışması ile ev işçilerinin istihdam yapısını sosyolojik olarak incelemektedir.

3. METODOLOJİ VE ÖRNEKLEM OLUŞTURMA

Ev işlerinde çalışan kadınlar üzerine yaptığımız bu çalışmada, örneklem oluşturma konusunda bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Bu çalışmada, ev işlerinde çalışan kadınları “saklı popülasyon” (*hidden population*) kabul ettiğimiz için genel popülasyon içinden rasgele örneklem oluşturma metodu kullanılamamıştır. Saklı popülasyonlara ulaşma özellikle toplum tarafından “damgalanmış” (*stigmatization*) (Goffman, 2014) kişilerle yapılacak çalışmalar açısından önem taşımaktadır. Saklı popülasyonlardan örneklem oluşturma metotları pek çok akademisyen tarafından çalışmalarında tartışılmıştır (Sifaneck ve Neaigus, 2001; Watters ve Biernacki, 1989; Heckathorn, 1997; Spreen, 1992). Bu çalışmalar, saklı popülasyonlara ulaşma konusunda faydalı olsa da elbette ki eksiklikleri de vardır. Birincisi, örneklem rassal olarak seçilmediği için sonuçlarda yanlılık (*bias*) oluşabilir. İkincisi, yine rassal olarak genel popülasyondan seçilmediği için sonuçları genelleştirirken dikkatli olmak gerekir.

Yine de rassal örneklem seçimine olabildiğince sadık kalabilmek için katılımcılara sosyal ağlar aracılığıyla verilen duyurular ile ulaşılmıştır. Ne yazık ki, saklı popülasyona ulaşma zorluğunu bu çalışmamızda da bir kez daha tecrübe etmiş bulunmaktayız. Bu yüzden örneklem sayımız sadece 5 kişi üzerinden oluşabilmiştir. Bu 5 kişi ile derinlemesine mülakat yöntemi ile görüşülmüş, tüm görüşmeler ses kaydına alınmış, daha sonra yazıya dökülmüştür.

Derinlemesine mülakat tekniğinin tercihi hem istatistiksel hem de normatif sebeplere dayanmaktadır. Öncelikle saklı popülasyon üzerinden az sayıda katılımcıya ulaşılabildiği için kapalı uçlu sorularla yapılan anket gibi yöntemlere başvurulmamıştır çünkü az sayıdaki katılımcının temsili bir örneklem oluşturmadığı istatistiksel olarak aşıkardır. Normatif olarak, ev işçilerinde çalışan kadınların hem cinsiyet hem de sınıfsal açıdan aşağıda bahsedileceği gibi hizmet sektörünün en alt tabakasında bulunması onların sorunlarını akademik tartışmalara taşıyarak bilimin aynı zamanda insan hayatına pozitif etki yaratması amacını da taşımaktadır.

Tüm bu sebeplerle tercih ettiğimiz derinlemesine mülakat yönteminin hem avantajları hem de dezavantajları bulunmaktadır. Dezavantajlarından başlayacak olursak derinlemesine mülakat yöntemi oldukça zaman alan bir metottur. Katılımcılar, her görüşme yönteminde olduğu gibi, mülakatı yapan kişiyi etkileme, geçmişe dönük değerlendirmelerinde yanlı davranma gibi yanlıcı davranışlara başvurabilir. Toplanan veri, ihtiyaç olandan daha fazla olabileceğinden gereksiz verinin ayıklanması gerekmektedir. Derinlemesine mülakat yönteminin esnekliği farklı katılımcıların yanıtlarında tutarsızlık yaratabilir. Ancak tüm bunların yanında derinlemesine mülakat yönteminin avantajları da bulunmaktadır. Birincisi, derinlemesine mülakat yöntemi oldukça büyük ve detaylı, aynı zamanda yeni ve farklı iç görüye dayanan veri oluşturulmasında faydalıdır. İkincisi, katılımcıyla yüz yüze kurulan temas, sadece söze dayalı veriyi değil aynı zamanda katılımcının jest ve mimiklerinden elde edilecek verinin de elde edilmesini sağlar. Üçüncüsü, mülakatı yöneten kişinin anlaşılabilir gelen soruları yeniden ele alması ve soruyu açması ile daha efektif yanıtlar toplanmasını kolaylaştırır. Dördüncüsü, gerekli durumlarda yarattığı esneklik ile mülakatın yönetimini daha başarılı kılar. Sonuncusu, katılımcıların paylaşımcılığı ile mülakatın ana gövdesinden farklı veriler toplanabilir, yani mülakatın gittiği yön doğrultusunda sorulmamış sorulara cevaplar da toplanabilir (Opdenakker, 2006; Mahoney, 1997).

Verilerin analiz edilmesinde örneklemimizin az sayıda olması kalitatif veri analizine başvurmamızı gerektirmiştir. Kalitatif veri analizi yöntemleri üzerine bugüne kadar çok sayıda çalışma yapılmıştır (Özdemir, 2010). Harry Wolcott'a göre (1994: 10-11) kalitatif veri analizi üç şekilde yapılmaktadır: betimleme, tahlil etme ve yorumlama. Betimleme, kaydedilmiş orijinal veriye en fazla sadık kalınan yöntemdir. Burada araştırmaya katılanların belirttikleri raporlamaya olduğu gibi aktarılır. Bu çalışmalar, betimleyici veriyi bir olgu olarak kabul ederken verinin "konuşması" amaçlanır. İkinci yöntem tahlil etmede ise betimleyici verinin ötesine geçilip veriler sistematik bir şekilde test edilir. Bu yöntemde veriler arasındaki ilişkilerin ve ana faktörlerin göz önüne çıkartılması amaçlanmıştır. Üçüncü yöntem, yorumlama, birinci ve ikinci yöntemin arasına konumlandırılır. Yorumlama, ne ikinci yöntem kadar mekanik ne de ilk yöntem kadar gözleme dayanmaktadır. Burada amaç, her iki yönteme de başvurarak elde edilebilecek çıktının ötesinde bir anlama ulaşmaktır. Wolcott'a göre bu üç yöntem

birbirinden keskin çizgilerle ayrılmamıştır. Bu çalışmada, her ne kadar veriler sistematik bir şekilde gruplanmaya çalışılsa da analiz betimleyici olarak yapılmıştır.

4. EV HİZMETLERİ KAVRAM VE KAPSAM

Ev hizmetlerini; çalışma hayatının klasik endüstri temelli sektörel sınıflandırılması içerisinde önemli bir yer tutan hizmetler sektörü altına yerleştirebiliriz. Literatüre göre hizmet sektörü, “maddi bir yapıya sahip olmamakla birlikte saklanması ve transferi mümkün olmayan üretici ve tüketici arasında doğrudan etkileşim oluşturan ‘artakalan (*residual*)’ sektör olarak ifade edilebilir” (Miles ve Boden, 2000:5; Gündoğan, 2002: 93).

Uluslararası İşçi Örgütü’ne (UIÖ) göre özellikle son yıllarda ev hizmetlerinde çalışanların sayısında bir artış gözlenmektedir. Evde çalışma, “işçinin hizmet sözleşmesi gereğince iş görme borcunu işyerinde değil, kendi evinde işverenin denetimi altında olmaksızın yerine getirdiği bir çalışma” şeklinde tanımlanabilir (UIÖ, 2011:1)

İşin niteliğini tanımlamaya gayret eden tüm bu çalışmalara rağmen ev hizmetlerinde iş tanımı belirsizdir. Suğur ve arkadaşlarına göre bu belirsizlik hangi işin, ne kadar sürede, kaç kişi tarafından, nasıl yapılacağına bilinmemesi ile sınırlı değildir. Gündeliklik olarak tanımlanan ev temizlik işleri ve ev hizmetlerinin bir diğer alanı olan çocuk, hasta ve yaşlı bakıcılığında bu konuda yasal bir düzenleme zaten yoktur. Yine ev işçiliği sayılabilecek kapıcılıkta ise iş tanımına ilişkin yasal düzenleme olmasına rağmen yapılan işler işverenin, yani apartman yöneticisinin, inisiyatifine bağlı olduğundan işin tanımı ve çalışanın sorumluluk sınırları değişebilmektedir. Yapılacak işin tanımı ve denetimi işverenler ve ev hizmetlileri arasında işe başlarken sözlü anlaşmayla belirlense de, sonrasında buna özellikle işverenler tarafından uyulmadığı görülmektedir (Suğur vd., 2008:172).

Ev hizmetlerini hukuki boyutu ile ele alan Güzel ve Okur ise ev hizmetini, “bir kişinin normal yaşamı içerisinde kendisinin yerine getirebileceği ancak çalışma, hastalık, başka işlere daha fazla zaman ayırma, ev işleri ile kendini yıpratmak istememe gibi nedenlerle yap(a)madığı ve genellikle ev dışından kişilere ücret karşılığı yaptırılan işler” olarak tanımlamaktadırlar (Güzel ve Okur, 2004: 106). Yine bir diğer tanımlamaya göre ev hizmetleri, “ücretli ev işleri olarak da anılan ev hizmeti içinde en yaygın yapılanı temizlik işidir. Dolayısıyla ev hizmetini, kapalı yaşam alanlarının başında gelen evde, düzen oluşturmak, bu yerleri temizliğini koruyarak sağlıklı mekânlar haline getirmek için yapılan işlerin tümü” olarak tanımlanabilir (İSMEK, 2010).

Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere, ev hizmetlerinin sınırlarını çizmek konunun değişken karakterinden dolayı oldukça zordur. Çünkü ev hizmetlerinin kapsamı sürekli olarak genişlemekte ve değişmektedir. Hatta bazı çalışmalarda hangi

işlerin bu kategoriye dâhil edileceği konusunda anlaşmazlık çıkabilmektedir (Akbiyık, 2013).

Ev işçiliğinin bir diğer önemli karakteristiği de toplumsal cinsiyet rolleri ile ilintili olmasıdır. Türk Tabipleri Birliği'nin raporuna göre ev işçiliği, “toplumsal cinsiyet düzeninde kadınlık rolü ile özdeşleştirilmiş günlük hayat pratikleri ve yeniden üretim halinin gerekli kıldığı hemen her türlü iş ve sorumluluğun bir piyasa değerine kavuşarak metalaşması, yani artık para karşılığı yapılmasıdır.” Yine aynı rapora göre “yeniden üretimin uygulamadan gelen bir cinsiyeti olması sebebi ile profesyonel ev işi de bir cinsiyete kavuşur. Ev içinde yapılması gereken her şeyin birinci derecede sorumlusu kadın olarak görüldüğünden, ev işçiliği de sadece kadınlara has bir meslek alanı olarak kabul edilir.” (TTB, 2012).

Ev işçiliğinin bir de sınıfsal boyutu vardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ev hizmetlerinin yürütülmesi büyük oranda kayıt dışıdır. Bu kayıt dışılık, kentli orta sınıfın bu hizmetlere çok daha kolay ve düşük maliyetli olarak ulaşabilmesini sağlamaktadır (Suğur vd., 2008).

Derinlemesine mülakat bölümlerine geçmeden önce toparlayacak olursak hem ev hizmetlerinin bilimsel tanımı hem de ev işçilerinin iş tanımı üzerinde uzlaşmış ortak bir tanımlama yoktur. Bu durum gerek sınıfsal gerekse cinsiyet eşitsizliği olarak da önümüze çıkmaktadır. Ancak yine bu tanımlamalardan anladığımız üzere ev işçileri, hizmet sektöründe güvencesiz çalışan ve belki de bu sektörün en alt katmanında yer alan kimselerden oluşmaktadır.

5. DEMOGRAFİK BİLGİLER

Araştırmaya katılan kadınlar 35 – 55 yaş aralığındadır. Araştırma kapsamında görüşülen 5 kadın da evlidir. Araştırmaya katılan kadınların arasında en fazla 4 çocuğunun bulunduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kadınların beşinin de eğitim düzeyi düşüktür. Eğitim düzeyi en yüksek olanın ilkökul mezunu olduğu görülmektedir.

Bu işte çalışan kadınların eşlerinin de iş durumunun çok iyi olmadığı gözlemlenmektedir. 5 kadından 3'ünün eşi emekli, 2'si ise çalışmaya devam etmektedir. En yüksek geliri olan asgari ücret almaktadır. Araştırmaya katılan kadınların eşlerinin de ağırlıklı olarak temizlik işçisi olduğu görülmektedir.

6. KADININ ÇALIŞMA NEDENİ/AİLESİNİN TUTUMU/İŞ BULMA SÜRECİ/EV HİZMETLERİNİ SEÇME NEDENİ

Araştırmaya katılan kadınların verdiği cevaplara ve literatüre baktığımız zaman kadınların çalışma nedenin aslında ortak olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kadınlar “neden çalışıyorsunuz?” sorusuna verdiği cevapların genel olarak “ihtiyaç” cevabı verildiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan 5 kadından 2'si “neden çalışıyorsunuz?” sorusuna eşinin sorumsuz olduğu gerekçesiyle çalışmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Ev hizmetlerine giden kadınların çalışma nedeninin başında “gelir yetersizliği” gelmektedir. Kadınları çalışmaya iten veya çalışmak zorunda bırakan bir diğer faktör de “okuyan çocukları” olarak görülmektedir.

“Mecburen çalışıyorum. Eşim çalışıyor ama sorumsuzun teki. Kendi halinde, kendi kendini geçindiriyor. Aldığı sigara aylık 750 tl'yi buluyor ayda, bir tek faturaları ödüyor, bana bir faydası yok. Kiramı ödeyemiyorum. “ (Ş., 39 yaşında, ilkokul mezunu)

Araştırmaya katılan 5 kadından 4'ünün ailesinin özellikle eşlerinin çalışmak istemeleri karşısında herhangi bir kötü tutumları olmadığı görülmektedir.

“Eşim çalışmamı hiç istemedi. Yıllarca eşimi ikna etmeye çalıştım. Eşim asgari ücretle çalışıyor, 2 çocuk olunca geçim sıkıntısı iyice arttı. Sonunda eşim de çalışmama ikna oldu.” (Ş., 35 yaşında, ilkokul mezunu)

Ev hizmetlerine giden kadınlar işi, akrabaları veya arkadaşları aracılığı ile bulduklarını ifade etmişlerdir. Buna ek olarak çalıştığı evin başka evlere veya arkadaşlara önermesi de iş bulmalarında ortaya çıkan bir diğer yöntemdir.

Araştırmaya katılan kadınların ev işini tercih etmesinin ortak ve başlıca nedeni olarak eğitim düzeylerinin düşük olduğu açıkça görülmektedir. Kadınlara “neden ev temizleme işi?” diye sorulduğunda verdikleri bir diğer önemli cevap ise “bildiğim tek şey” olmuştur. Ev temizliğine giden kadınlar vasıfsız olduklarını ve başka bir imkânları olmadığı için ev temizliğine gittiklerini belirtmiştir.

“13 kardeşiz. 9 yaşında İstanbul'a geldim ve 9,5 yaşından beri evlerde çalışıyorum. Ablam da ev temizliğinde çalışıyordu. Çok kalabalık bir aile olduğumuz için ilkokul 3.sınıfın yarısında okulu bırakmak zorunda kaldım, İstanbul'a geldim. 9,5 yaşında kendimi temizlik işinin içinde buldum, başka iş bulamazdım, çalışmak zorundaydım.” (K., 55 yaşında, ilkokul 3 terk)

7. ÇALIŞMA KOŞULLARI/ÇALIŞAN – ÇALIŞTIRAN İLİŞKİSİ/ ÇALIŞMA SÜRESİ VE ÜCRET/İŞİN KAPSAMI

Araştırmaya katılan 5 kadından 4'ü çalışma koşullarından şikâyet etmektedir. Kadınlar işin belli bir zamanı olmamasından, ağırlığından, belirli bir kapsamı olmamasından şikâyet ettikleri gözlemlenmiştir. Özellikle karşılıklarına çıkartılan ekstra işlerden şikâyet ettikleri görülmektedir. Yaşanılan pek çok sorun, ev işçiliğinin bir “iş tanımı” olmamasından kaynaklanmaktadır. İş tanımı eksikliği ev işçilerinin işverenin keyfi davranışlarına maruz kalmalarına neden olmaktadır (TTB, 2012).

“Yanında çalıştığım bir kadın vardı, dışçıydı. Hem kliniğinde hem evinde çalışıyordum. Bir gün bana abla patates koy da haşlansın, akşama patates salatası

yapacağım dedi, işlerin yoğunluğundan unuttuğum. Kadın beni akşam beni aradı, patatesi haşlamayı unuttuğum için azarladı, öyle bir lüksün yok dedi, tamam dedim. Akşam yemeğini düşünmek benim işim değil ama ne yapayım? Çalışmak, para kazanmak zorundaydım.” (K., 55yaşında, ilkokul 3 terk)

Ev hizmetlerinin iş tanımında olan belirsizliği çalışma süresinde de görülmektedir. Ev hizmetlerinin süresini sınırlamanın neredeyse imkânsız olduğunu araştırmaya katılan kadınlar açıkça belirtmiştir. Yapılan görüşmelerde kadınlardan biri yalnızca bir eve haftada 3 gün, kadınlardan 3’ünün haftada 5 gün farklı ev, ofis ve merdiven temizliğinde, bir diğeri ise haftada 4 gün ve toplam 5 farklı evde çalışmaktadır. Bu durum, dünyadaki karşılaştırmalarla da paralellik arz etmektedir. Ev hizmetlerinde çalışan kimseler, yukarıda da belirttiğimiz gibi tüm dünyada ekonomilerinde istatistiklere tam olarak yansımamakta, çoğu zaman çalışan olarak algılanmamakta ve istihdamda yasal güvencelerden yoksun ve savunmasız olarak bulunmaktadırlar. Ev hizmetlerinde çalışanların işyerinde karşılaştıkları sorunlar kabaca şu şekilde sıralanabilir: çalışma sürelerinin uzunluğu, iş yüklerinin ağırlığı, özel hayat mahremiyetlerinin olmayışı, ücretlerin düşüklüğü, sosyal yardımların yokluğu ve iş güvencesizliği, mesleki ilerleme fırsatlarının sınırlılığı, beslenme ve barınma koşullarının yetersizliği, psikolojik-fiziksel taciz (Karaca ve Kocabaş, 2009:167).

“Çalışma süresi değişiyor. Mesela bazen sabah gittiğim evden akşam 8’de zor çıkıyorum. İşin yoğunluğuna bağlı... Bazen iş bitmiyor. Saat yok bu işlerde, ne zaman biterse o zaman gidersin, isterse sabaha kadar sürsün.” (Ş., 39 yaşında, ilkokul mezunu)

Araştırmaya katılan 5 kadından 4’ü aldıkları ücretin yaptıkları işi karşılamadığını belirtmiştir. Ev hizmetine giden ve araştırmaya katılan kadınların aldığı ücret yaptıkları iş başına 65 – 125 tl arasında değişim göstermektedir. Araştırmaya katılan kadınlar yaptıkları iş dışında ekstra yol veya yemek parası almadığını belirtmiştir. Aldıkları ücret yaptıkları işe ve gittikleri semte göre değişiklik göstermektedir. Yine dünyadaki örnekleriyle uyumlu olarak tam süreli ya da kısmi süreli olarak ev hizmetinde çalışan kadınların çalışma süreleri uzunken dinlenme süreleri kısadır (Eurofound, 2005: 4). Dünya genelinde ve ülkemizde ev hizmetleri çalışanlarının ücretleri, çoğunlukla asgari ücretin altında seyretmektedir (Özyeğin, 2005: 138; Ramirez ve Machado, 2003).

“Sabah 9’da gidiyorum akşam 6’ya kadar ev temizliyorum. Evin her yerini temizliyorum her şeyini yapıyorum. Ev başına 120 tl alıyorum, yol param da içinde 120 liranın. Yaptığım işi karşılamıyor ama napayım, mecbur.” (F., 52 yaşında ilkokul mezunu)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ev işlerinin veya ev hizmetinin belli bir tanımı yoktur. Çok kapsamlı ve sınırlandırması pek mümkün olmayan işlerdir. Ev hizmetlerinin kapsamı ve içeriği genişletilebilir. Araştırmamıza katılan 5 kadından 2’si

yapacağı işi baştan konuştuğu için sonradan ekstra iş kabul etmediğini ve yapmadığını belirtmiştir. 5 kadından 3 ise ekstra iş yaptığını, hayır diyemediğini dile getirmiştir.

“Tüm işimi bitiriyorum, abla 2 parça ütüm var onu da yapar mısın diyor, getirme diyemem. Bir getiriyor 2 parça dediği ütü dağ gibi. Bir şey diyemiyorum onu da yapıyorum.” (K., 55 yaşında, ilkokul 3 terk)

8. İŞ KAZALARI/ GÜVENCESİZLİK/HASTALIKLAR

Ev hizmetleri işi çok fazla gündeme gelmese de en tehlikeli ve en çok iş kazalarının ve iş cinayetlerinin yaşandığı sektörlerden biridir. Araştırmamıza katılan 5 kadından 3’ü iş kazası yaşamış ve yine 5 kadından 3’ü iş cinayetlerinden haberdar olduğunu gözlemlemekteyiz. Ev hizmetlerinde çalışan kadınlar, iş kazaları için işverenlerinin herhangi bir önlem almadığını belirtmektedirler. Çalışmamıza katılan K.’nin hikâyesi, 2012’de, gündelikçi olarak çalıştığı dördüncü kattaki evde, işverenin talebiyle camları silerken düşerek hayatını kaybeden Fatıma Aldal’ı hatırlatmaktadır (Bianet, 2012).

“Çok iş kazası geçirdim, hamileyken bile iş kazası geçirdim ben. Bir gün cam silerken ayağım kaydı, zor topladım kendimi. 8 aylık hamileydim. O halde cam silmemi istediler, ben de sildim. Bir sonraki sefer gittiğimde sopayla sildim camı ama leke kalmış dediler, beğenmediler. Çıktım cama, önlem olarak evin kadını beni arkadan tuttu düşmeyeyim diye. Bir gün de banyoda fayansları silerken ayağım kaydı, düştüm, bayılmışım. 15 – 20 dk baygın kalmışımdır, evde de kimsesi yoktu. Sonra uyandım, bir şey olmamış gibi devam ettim işime.” (K., 55 yaşında, ilkokul 3 terk)

Araştırmaya katılan 5 kadın da herhangi bir sosyal güvencesi olmadığını ve hiçbir işverenin bunu teklif dahi etmediğini belirtmiştir. Görüşülen 5 kadından yalnızca 1’inin güvencesi bulunmaktadır, onu da kendisi dışarıdan ödediğini dile getirmiştir. Bunun dışında araştırmamıza katılan kadınlardan 1’i daha önce “part time” sigortasının yapıldığını ama bunun sonucunda devlete borçlandığını belirtmiştir.

“Daha önce çalıştığım yerde sigorta yapmayı teklif ettiler. Ama yarın gün çalıştığım için part time sigorta yapacağız dediler, kabul ettim. Sigortayı geleceğim olarak görüyorum çünkü. Sonra devlete borçlandım. Daha sonra başka bir yerde yine teklif ettiler ama part time diye kabul etmedim. Part time sigorta başa bela.” (Ş., 35 yaşında, ilkokul mezunu)

Ev işleri kapsamı gereği genel olarak ağır işlerden oluşur. Cam silmek, ağır kaldırmak, merdiven inip çıkmak, eğilip kalmak vb. işler kulağa çok zor gelmese de haftanın her günü, sürekli olarak yapıldığında kalıcı hasarlar bırakacak kadar ağır işlerdir. Araştırmaya katılan 5 kadından 5’nin de ev hizmetleri işine başladıktan sonra çeşitli sağlık sorunları ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Araştırmaya katılan kadınlara ve literatüre baktığımız zaman özellikle “bel fitiği, astım, bronşit, sinir sıkışması”

başlıca hastalıklar olduğunu görülmektedir. Temizlik işlerinde çalışan kadınlar bel ve sırt ağrılarından, eklem ağrılarından, cilt-deri ve solunum sorunlarından şikâyet etmektedir (Fidan ve Özdemir, 2011).

“Bazen çok ağır işler isteniyordu. Kurtuluş’ta bir eve gidiyordum, kadın benden çift kişilik yatağı tek başıma kaldırmamı istiyordu. Diyordum ki ben bunu nasıl kaldırayım bu erkek gücü ister, kocaman yatak. Yok diyordu, kaldıracaksın. Kaldırırdım ben de. Şimdi işten kaynaklı elimde sinir sıkışması ve bel fıtığım var. Bel fıtığı için fizik tedavi görüyorum.” (K., 55 yaşında, ilkokul 3terk)

Ev İşçileri Dayanışma Sendikası’nın resmi olmayan verilerine göre 2011’de Türkiye’de en az 51 ev işçisi kadın gerekli önlemlerin alınmaması nedeniyle iş cinayetlerinde hayatını kaybetti. 400’den fazla ev işçisi kadın taciz ve tecavüze uğradı. 3 bin ev işçisi kadın iş kazası geçirdi.

Yukarıdaki bölümlerde derinlemesine mülakat yolu ile edindiğimiz bilgilerde ev işçisi olarak çalışan 5 kadın da güvencesiz, iş tanımı olmayan ve devamlılığı olmayan işlerde çalışmaktadırlar. Ev işçiliği, işçi sağlığı ve güvenliği açısından tehlike arz edecek bir içeriğe sahip olmasına rağmen bu konudaki yasal düzenlemeler maalesef ki çok zayıf kalmaktadır. Bir sonraki bölümde ev işçilerinin dünyadaki ve Türkiye’deki durumuna değinilecektir.

9. EV HİZMETLERİNİN DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE’DEKİ DURUMU

Dünya çapında ev işçilerinin çalışma şartlarına baktığımızda Türkiye ve diğer ülkeler paralellik göstermektedirler. Yani ev işçileri, yine hizmet sektörünün en ezilen tabakası olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıldırımalp’e göre (2014) sosyal yardım, sosyal güvence ve iş güvencesi açısından baktığımızda, dünya geleninde ev hizmetinde çalışanlara sosyal yardım yapılmamakta; yapılan yardımlar ise çok sınırlı ve yetersiz düzeyde kalmaktadır.

Ev işçilerinin çalışma ve sosyal koşulları işle ilgili pek çok farklı ülkede yapılan araştırmalar, ev hizmeti çalışanlarının özellikle yatılı olarak bu hizmeti sunanların özel yaşamlarının bir mahremiyeti kalmadığı konusunda şikâyetçi oldukları gözlemlenmektedir (Karaca ve Kocabaş, 2009: 169).

İşçi hakları açısından baktığımızda dünya çapında, ev hizmetinde çalışanlara toplu pazarlık ve örgütlenme hakkını tam bir özgürlük içinde tanıyan ve koruma altına alan bir ülke bulunmamaktadır (Karaca ve Kocabaş, 2009; Ramirez ve Machado, 2003:3). Her ne kadar bazı ülkelerde 20. yüzyılda yapılan yasal düzenlemelerle ev hizmetleri çalışanları, hem özel hem de iş hukuku alanlarında bazı kazanımlar elde etse de bu ülkelerin sayısı çok değildir. Yapılan düzenlemelere rağmen, hala birçok ülkede ev işçilerinin hakları, güvenceleri ve ev hizmetleri aile hukuku kapsamında bulunmakta

ve iş hukuku kapsamına alınmadığı görülmektedir. Hatta ve hatta iş yasaları genellikle, ev hizmetleri çalışanlarını diğer işçi kategorilerinin sahip olduğu birçok haktan mahrum bırakıp onlara düşük düzeyde koruma sağlamış ya da onları tamamen kapsamı dışında tutmaya devam etmektedir (Karaca ve Kocabaş, 2009: 166).

Çalıştıkları evde ikamet etmek suretiyle hizmet edenlerin haftalık çalışma saatlerine ilişkin bazı ülkelerde yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bazı ülkelerde özel hukuk ve iş hukukunda çalışma saatlerine yönelik, dinlenme süresi, ikamet yeri ve yaşa göre pozitif düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, Fransa'da haftalık azami çalışma süresi 40 saat, Portekiz'de 44 saat ve İspanya'da 40 saat olarak belirlenmiştir. Malta, Tanzania, Vietnam'da çalışma saatleri günlük ve haftalık çalışma saatleri olarak düzenlenmiştir. Meksika, Peru ve Venezüella'da ise dinlenme süreleriyle ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Bu ülkelerden Meksika'da günlük dinlenme süresi 8 ile 12 saat arasında belirlenmişken, Peru'da 8 saat, Venezüella'da ise 10 saat olarak belirlenmiştir. Yarı zamanlı çalışanların haftalık çalışma süresi ise, haftada 4-5 yarım gün ve 35 saatin altında çalışma olarak belirlenmiştir. İç hukukta farklı şekillerde ayrıntılı olarak düzenlenen çalışma saatleri ile istenmeyen durumların ve hak ihlallerinin önlenmesi amaçlanmaktadır (Ramirez ve Machado, 2003: 19-22).

Türkiye'de ise çalışma saatleri ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Çalışma saatinin bitişi işin tamamen bittiği saate göre değişmektedir. Ancak yine de ev işçileri sendikaları ve ev işçilerine destek olan hukukçular tarafından önemli adımlar atılmaya çalışılmıştır. Örneğin 2015 yılında işverenine açtığı davayı gören mahkeme, İmece Ev İşçileri Sendikası Başkanı Ayten Kargın'ın sigortasız çalıştığı senelere dönük primleri yatırılması hükmünü vermiştir. Bunun yanında Avukat Sevgi Evren, kıdem tazminatı ve yıllık izin ücretlerini almak için yeni dava hazırlığında bulunmaktadır. (Tahaoğlu, 2015) İş cinayetleriyle ilgili Mayıs 2011'de çalıştığı evin camını silerken camla birlikte aşağıya düşüp hayatını kaybeden Fatma Aldal'ın davasıyla ilgili en önemli gelişme, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı iş müfettişinin hazırladığı rapor oldu. Müfettiş raporunda incelenen olayın iş kazası olduğunu, kazalını sigortalı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir (TTB, 2012).

10. SONUÇ

Bu çalışmada, ev hizmetlerine giden kadınların yaşadığı sorunlara, çalışma koşullarına, yaşadığı kazalara, işverenleriyle olan ilişkilerine ve çalışma nedenlerine bakılmıştır.

Ev hizmetleri tanımı, içeriği ve kapsamı gereği sınırlandırılmayan, birden fazla işi kapsayan ve genellikle kadınlar tarafından gerçekleştirilen bir iş koludur. Ev işçiliğinin cinsiyetçi bir yanı da vardır zira ev içinde, ev ile ilgili yapılan tüm işlerin kadınlara ilişkilendirilme durumu ev işçiliğini kadına has bir iş kolu olmasına sebep olmuştur. Ev işçileri ve ev işçilerinin sorunları ile alakalı araştırmalar oldukça sınırlıdır

bu yüzden ev işçileri ve işçilerin sorunlarının da çok görünür olmadığını araştırmaya katılan kadın işçiler dile getirmiştir.

Ev hizmetlerinde çalışan kadınların sorunlarının başında işverenlerin aşağılayıcı ve rencide eden tavrı dikkat çekmektedir.

“Sigortam başlasın diye bir nakliyat şirketinde işe başlamıştım. Temizlik, yemek, çay bazen de telefonlara bakıyordum. Patron sürekli küfür ve hakaret ediyordu. Daha sabah işe gelir gelmez başlardı küfürler ve hakaretler. Aynı anda 3 4 iş isterdi benden, bazen yetişemezdim yine küfür ederdi. Bir de patron benden hem küçüktü hem kadındı. 4 sene çalıştım, sigortam ödeniyor diye katlandım sonra bi öğrendim son 1 sene bana haber vermeden sigortadan çıkartmışlar, bıraktım işi.” (K., 55 yaşında, ilkokul 3 terk)

Ev işçilerinin yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen yıllarca işlerine devam ettikleri gözlemlenmiştir. Bunun başlıca nedeni de “ihtiyaç” olarak belirtilmiştir.

Türkiye’de ve dünyada ev hizmetlerinde çalışan kadınların sosyal güvenceden yoksun, düşük ücretli, uzun çalışma saatleri ve ağır işlere maruz kaldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Beyazbulut, D., 2015, Görünür Olmaz Mücadelesi Verenler: Ev Eksenli Çalışan Kadınlar, *Gaia Dergi*.
- Bora, A., 2005, *Kadınların Sınıf, Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ecevit, Y., 1990, *Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri*, Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar içinde, Editör: Ş. Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, S. ve Toksöz G., 2013, *Kadınların görünmeyen emeğinin görünen yüzü: Türkiye'de Ev İşçileri*, Uluslararası Çalışma Örgütü, Ankara.
- EVID-SEN, 2012, Ev İşçileri Dayanışma Sendikası Resmi İnternet Sayfası, <http://evid-sen.org/> [Erişim Tarihi: 09.07.2016].
- Fidan F. ve Çağlar Özdemir, M., 2011, Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınlar ya da Evlerin Kadınları, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2 (1), 79-89.
- Goffman, E., 2014, *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Çeviren: Ş. Geniş, L. Ünsaldı ve S. N. Ağırnaslı, Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Heckathorn, D. D., 1997, Respondent-Driven Sampling: A New Approach to the Study of Hidden Populations, *Social Problems*. 44 (2), 174-199.
- Imece-SEN, 2016, Imece Kadın Dayanışma Derneği Resmi İnternet Sayfası, <http://www.kadınlarinimecesi.org/> [Erişim Tarihi: 09.07.2016].
- Kalaycıoğlu, S. ve H. Rittersberger-Tılıç, 2001, *Cömert Ablaların Sadık Hanımları, Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar*, Su Yayınları, İstanbul.
- Karadeniz, O., 2004, Türkiye'de Evde Çalışanların Sosyal Güvenliği, *Sosyal Güvenlik Dünyası Dergisi*, 5 (23), 25-42.
- Karadeniz, O., 2012, Dünya'da ve Türkiye'de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği, *Çalışma ve Toplum*, 34, 15-72.
- Karaca, N. ve Kocabaş, F., 2009, Ev Hizmetlerinde Çalışanların Karşılaştıkları Sorunların Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Kamu-İş*, 10 (4), 161-176.
- Mahoney, C., 1997, *Common Qualitative Methods*, User-Friendly Handbook for Mixed Method Evaluations içinde, Arlington, F. J. & Sharp, L. Editör, VA: National Science Foundation, Directorate for Education and Human Resources, Division of Research, Evaluation and Communication, NSF Publication NSF 97-153. www.ehr.nsf.gov/EHR/REC/pubs/NSF97-153/start.htm [Erişim Tarihi: 09.07.2016].

- Miles, I. ve M. Boden, 2000, *Introduction: Are Services Special?*, Services and Knowledge-Based Economy içinde, Ed. M.Miles, Londra.
- Opdenakker, R., 2006, Advantages and Disadvantages of Four Interview Techniques in Qualitative Research, *Forum: Qualitative Social Research*, 7 (4), 1-13.
- Öğünç, Pınar (30.03.2012) *Biz Toz Bezi Değiliz*, Radikal, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/pinar-ogunc/biz-toz-bezi-degiliz-1083332/> [Erişim Tarihi: 10.01.2015].
- Özdemir, M., 2010, Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özkaplan, N., 2009, Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi, *Çalışma ve Toplum*, 2,15-24.
- Özyeğin, G., 2005, *Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ramirez-Machado, J.M., 2003, *Domestic Work, Conditions of Work and Employment: A Legal Perspective*, Conditions of Work and Employment Series No.7, Cenevre, ILO.
- Spreen, M., 1992, Rare Populations, Hidden Populations, and Link-Tracing Designs: What and Why?, *Bulletin de Methodologie Sociologique*, 36, 34-58.
- Sifaneck, S. J. ve Neaigus, A., 2001, The Ethnographic Accessing, Sampling and Screening of Hidden Populations: Heroin Sniffers in New York City, *Addiction Research & Theory*, 9(6), 519-543.
- Tahaoğlu Ç., 2015, Ev İşçisi Ayten Kargın Kazandı, Geçmişe Dönük Sigorta Primleri Yatırılacak, <http://bianet.org/bianet/kadin/162643-ev-iscisi-ayten-kargin-kazandi-gecmise-donuk-sigorta-primleri-yatirilacak> [Erişim Tarihi: 09.07.2016].
- Watters, J. K. ve Biernacki P., 1989, Targeted Sampling: Options for the Study of Hidden Populations. *Social Problems*, 36(4), 416-430.
- Wolcott, H. F., 1994, *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and Interpretation*. Sage Publications, Londra.

